

**Hoe voer je het gesprek over de kracht van participatieve kunstpraktijken voor een samenleving in transitie,**

zonder te verzeilen in typische tegenstrijdigheden als artistiek versus sociaal, publiek versus privaat, instrumentalisering versus autonomie?

**Hoe kom je tot een taal** waarin zowel kunstenaars, sociale organisaties, beleidsmakers, opdrachtgevers als kunstehuizen dat gesprek samen kunnen voeren? **Met die vragen trokken Dēmos (BE) en CAL-XL (NL) naar de Scheldemond-regio.** Sandra Trienekens en Wouter Hillaert vertaalden de discussies in voorliggend manifest.

# KUNST IN TRANSITIE MANIFEST VOOR PARTICIPATIEVE KUNST- PRAKTIJKEN

Redactie: Sandra Trienekens & Wouter Hillaert

In opdracht van: Dēmos & CAL-XL

---

Onze samenleving geldt tegenwoordig als een complex systeem van wetmatigheden die enkel nog bevattelijk zijn voor een groepje specialisten. Terwijl hun voorstellen niet in twijfel worden getrokken, blijven andere partijen bij voorbaat aan de zijlijn staan als 'leken' of irrationele tegenstanders van de vooruitgang.

# 1

## SAMENLEVING IN TRANSITIE

Wordt alles anders? Onze West-Europese samenleving zit in een overgang, dat is het minste wat je kan zeggen. Optimisten zien een kanteling van een hiërarchische naar een netwerksamenleving die inzet op lokale verbinding en samenwerking. Pessimisten zien een escalerende tweedeling, met ongrijpbare machtsconcentraties op globale schaal. Pragmatici zien vooral oude wijn in nieuwe zakken. Waar gaat het heen? Waar staan we nu? Economische groei lijkt voorbij, steden verkleuren, sociale ongelijkheid neemt toe. Overal wordt naarstig naar nieuwe antwoorden gezocht. Maar de transitie hapert en spreekt zichzelf wel eens tegen. Robots vervangen mensen, maar wat doet dat met de menselijke maat in bijvoorbeeld de zorg? Regeringen proberen de economische crisis het hoofd te bieden, maar door negatieve beeldvorming komen jongeren met een migratieachtergrond alleen maar moeilijker aan werk. Het streven naar meer participatie in de samenleving gaat samen met een besparingsoperatie. Wat doet dat per saldo met de relatie tussen overheid, burger en maatschappelijk middenveld en het vermogen tot innovatie? Stadsvernieuwing leidt tot de verplaatsing van oorspronkelijke bewoners, terwijl hun stem juist mee vorm kan geven aan een zinvolle transitie.

Aan de wortels van zulke complexe maatschappelijke problemen en dilemma's liggen twee diepere knopen: het krimpemde democratische gesprek en het onvermogen om op een inclusieve manier te denken en te handelen.

### 1A *De democratie bedreigd*

'Er is geen alternatief': het lijkt de slagzin van heel Europa geworden. Door infiltratie van de markt in het dagelijkse leven, efficiëntie-ingrepen op de verzorgingsstaat en schuivende relaties tussen overheid en burger wordt de samenleving niet langer gezien als een fundamenteel open project zonder vaste uitkomst, waar iedereen aan kan meedenken. Beleidsmakers zitten met de handen in het haar: ze willen mensen extra engageren om in de 'participatiemaatschappij' zelf hun lot in handen te nemen, maar botsen op een democratisch deficit. Echte publieke debatten blijven uit. Onze samenleving geldt tegenwoordig als een complex systeem van wetmatigheden die enkel nog bevattelijk zijn voor een groepje specialisten. Terwijl hun voorstellen niet in twijfel worden getrokken, blijven andere partijen bij voorbaat aan de zijlijn staan als 'leken' of irrationele tegenstanders van de vooruitgang. Er is ook niet één zijlijn. Van het groeidenken hebben we juist vele aparte deelterreinen geërfd, met eigen 'geprofessionaliseerde' wetmatigheden. Zo lijkt de democratie soms meer op een versplinterde eilandengroep. 'Ontkokering' – het stimuleren van intersectorale samenwerkingen – moet voor meer bruggen zorgen, maar hapert nog, zeker op beleidsniveau. Nochtans is het juist op die snijpunten

waar netwerken samenkomen – cultuur, onderwijs, zorg, jeugdwerk – dat er vernieuwing kan ontstaan.

### **1B** *Verschaalde verschillen*

Cruciaal voor zo'n gedeeld gesprek is onze omgang met verschil en anders zijn. Daar is werk aan, meer dan ooit. Recente wijzigingen in het beleid dreigen ouderen of mensen met een beperking weer in een hokje te duwen. Politieke gebeurtenissen als de aanslagen op Charlie Hebdo verhogen de druk op de etnisch-culturele en religieuze relaties in onze samenleving. Vele debatten lijden ook aan een al te beperkt begrip van 'verschil'. Ze reduceren mensen tot één element van hun identiteit: de gepensioneerde, het multi-probleemgezin, de Marokkaan, de Jood. Sommigen problematiseren, anderen bagatelliseren de verschillen. Beleid en praktijk hebben moeite om complexere begrippen van verschil of identiteit ingang te doen vinden. In de dagelijkse routine van beleidsmakers, fondsen, welzijns- en zorgorganisaties ligt het doelgroepen denken nu eenmaal diep verankerd. Hoe 'de open samenleving' echt waarmaken?

## **2**

### **MAATSCHAPPELIJKE UITDAGINGEN**

Als er bruggen missen, is het zaak te zoeken met welk materiaal ze te bouwen. Een mogelijke manier is om complexe maatschappelijke vraagstukken niet louter te zien als feitelijke kwesties ('matters of fact'), maar ook

als energievelden van zorg, interesse, overtuiging, verontwaardiging – betrokkenheden die debatten over pakweg armoede of ecologie sterk mee bepalen ('matters of concern'). Het is die betrokkenheid waar nieuwe bruggen mee te bouwen vallen. Ze vormt de noodzakelijke specie om aparte werkelijkheden weer deelbaar en met elkaar verbonden te maken.

Waartoe? Tot een sterke maatschappij. Dat is een maatschappij die burgers in staat stelt om hun situatie nadenkend te beschouwen, zonder zich eruit terug te trekken of naar geweld te grijpen. Een maatschappij die niet bang is voor verschillen, maar die positief kan inzetten. Een maatschappij waarin burgers elkaar weten te vinden in de dagelijkse of sociaaleconomische belangen die ze delen, in plaats van in aparte identiteiten. Een sterke maatschappij vormt zich rond plekken van kritische dialoog en gedeelde kennisopbouw, waargemaakt door de collectieve inspanningen van een bonte verzameling van mensen en structuren rond gedeelde 'matters of concern'.

Maar hoe prikkel je dwarsverbanden tussen burgers die elkaar niet spontaan opzoeken? Waar opent zich de ruimte voor nieuwe visies en ontwikkelingskansen? Dat is geen sinecure. Voor levendige netwerken van burgers, overheid, bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere stakeholders zijn nieuwe verhoudingen nodig tussen de systeemwereld van overheid en instellingen en de leefwereld van individuele burgers. Hoe kan die systeemwereld zich openen voor een meer inhoudelijke

dialogo met zijn publiek? Kunnen de huidige burgerinitiatieven de systeemwereld betrekken en ook veranderen? Wie prikkelt die werelden om elkaar weer te vinden?

# 3

## KUNST IN TRANSITIE

Die prikkel kan van vele kanten komen, maar zeker ook van de kunst. Een investering in cultuur is een investering in het versterken van de boven- én de onderbouw van de samenleving. Of het nu gaat om verbindende socio-culturele initiatieven of confronterende kunst, samen laten ze zien dat er altijd een andere invalshoek mogelijk is.

Alleen, hoe werkt dat vermogen tot verandering door in de samenleving zelf? Zowel binnen als buiten de kunsten dringt die vraag zich steeds sterker op. De kunsten missen voldoende aansluiting met de groeiende etnisch-culturele diversiteit in de steden. De modernistische boutade dat 'alle kunst politiek is' schampt af op de slinkende betekenis die media en politici zelf toekennen aan de kunsten. Wat in het eigen veld als kwaliteitsvol geldt, raakt steeds moeilijker gespreid bij het brede publiek. Daarnaast lijken ook in het artistieke veld neoliberale tendensen als nefaste concurrentie, rauw managementdenken en verhoogde werkdruk tot kortsluiting te leiden. Hoe kunnen de kunsten mee

bijdragen aan die hele transitie in de samenleving, als ze zelf onder een stolp dreigen terecht te komen? De artistieke wereld moet op zoek naar nieuwe 'matters of concern', wil ze er zelf een blijven. Welke kunstenaars en kunstpraktijken krijgen het ventilatieluik open en brengen frisse lucht?

# 4

## PARTICIPATIEVE KUNST

Een benadering met veel potentieel is de participatieve kunstpraktijk. Die is zeker niet nieuw, maar de jongste jaren wel in opmars, in meerdere hoeken van het kunstenveld. Het is een vorm van artistiek onderzoek waarin kunstenaars samen met burgers op zoek gaan naar de juiste vorm om alternatieve stemmen en interpretaties te laten weerklinken. Ze begrijpen hun artistieke werk als de motor van een breder proces dan enkel de creatie van een voorzien eindproduct. Hun participatieve werkwijze mikt op het zichtbaar maken van mechanismen van macht en uitsluiting en maakt mensen bewust van welke strijd er werkelijk gevoerd wordt. Zo laden ze de feiten ('matters of fact') op met betrokkenheid ('matters of concern') en leggen ze de basis voor vitale allianties tussen verschillende vormen van kennis en expertise. Daarmee ligt de meerwaarde van deze participatieve praktijk in zijn verbindende werking.

'Is het dan nog wel kunst?' Welzeker. Het heeft er in elk geval alle kenmerken van: ambacht, esthetiek, verbeelding, vormvernieuwing, noem maar op. Daar hangen ook meteen twee consequenties aan vast. Eén: net zomin als elke kunst dient de participatieve praktijk om problemen op te lossen. Een te vergaande instrumentalisering (en economisering) zou ook van deze kunstvorm de dood betekenen. En twee: de participatieve praktijk is niet 'beter' of 'slechter' dan andere kunst. Elke artistieke uiting verhoudt zich tot maatschappelijke kwesties. Elke artistieke uiting kan er ook een bijdrage aan leveren. Alleen de wijze waarop verschilt. Sommige kunstvormen doen het veeleer abstract en afstandelijk, andere meer betrokken en participatief. Van een rangorde kan dus geen sprake zijn. Participatieve kunstpraktijken zijn anders gebekt, maar zingen gelijkwaardig.

Juist dat anders gebekt zijn rust ze toe om aan de uitdagingen van een samenleving in transitie het hoofd te bieden. Omdat ze dieper doordringen in het sociaal-maatschappelijke weefsel dan menige andere kunstvorm, kunnen ze systeem- en leefwereld dichter bij elkaar brengen. Die menselijke contact-improvisatie mikt op 'herbemiddeling': een sleutelfunctie in de kunst van participatieve kunst. Artistieke samenwerking kan ertoe leiden dat sociale diensten meer inzicht krijgen in de persoonlijke beleving van hun 'klanten', of dat overheden anders gaan kijken naar hun vaste aanpak van vluchtelingen of werklozen. Stadsplanners komen in contact met individuele verhalen van anonieme

wijkbewoners, terwijl de slechte naam van een sociale woonblok genuanceerd wordt bij het omwonende publiek. Dat is wat 'herbemiddeling' doet: ingesleten verhoudingen weer los masseren. De kunstenaar verbindt zich met de leefwereld van burgers, vanuit de urgenties die daar leven. En door in dat proces ook de systeemwereld medeplichtig te maken, verandert die wereld automatisch, misschien wel ongemerkt mee. Tegelijk dagen participatieve kunstpraktijken allerlei kunstconventies uit. Ze plaatsen kanttekeningen bij evidenties als autonomie, engagement, participatie en de rol van het publiek in de kunst. Dat maakt ze extra boeiend en houdt de kunsten actueel en dynamisch.

## 5

### **KERNKWALITEITEN**

Waar we het dan precies over hebben? Het klopt dat er ondanks alle debatten over het maatschappelijke belang van kunst nog veel op één hoopje wordt gegooid, en dat dit hoopje vaak al te makkelijk aan één kant geschoven wordt. Participatieve kunstpraktijken zijn geen passe-partout, noch een specifiek genre in één bepaald hoekje. Ze zijn aan te treffen in zowel de gevestigde kunst en kunstenhuizen als in sociaal-cultureel werk of community art. De kunstvorm, het genre en de kunstdiscipline kunnen verschillen, maar zeker vier karakteristieken zijn duidelijk herkenbaar, wil het om een participatieve kunstpraktijk gaan zoals wij die in dit manifest benoemen:

---

Een mogelijke manier is om complexe maatschappelijke vraagstukken niet louter te zien als feitelijke kwesties ('matters of fact'), maar ook als energievelden van zorg, interesse, overtuiging, verontwaardiging – betrokkenheden die debatten over pakweg armoede of ecologie sterk mee bepalen ('matters of concern'). Het is die betrokkenheid waar nieuwe bruggen mee te bouwen vallen.

---

**Contextueel** *de kunstpraktijk is een artistieke onderzoek naar een (politiek-)maatschappelijk vraagstuk en sluit daarbij aan op een - eventueel latente - urgentie bij burgers om daar zelf greep op te krijgen.*

**Artistiek** *de regie ligt bij een kunstenaar die zich persoonlijk committeert en vakkundig stuurt op verbeeldingskracht, samenwerkingskracht, vormkracht en esthetiek.*

**Participatief** *het maakproces betreft burgers en relevante partijen rond een (politiek-)maatschappelijke bekommernis en creëert speelruimte voor een (experimentele) herbemiddeling van onderlinge relaties en beelden.*

**Transformatief** *het beoogde resultaat is een uitdagende artistieke productie, voor een breed publiek, die een kritische reflectie bevat en aanleiding geeft tot nieuwe (handelings) perspectieven.*

Lang niet ieder kunstproject waarin het publiek participeert, is dus participatieve kunst. Een groot verschil met andere kunstuitingen is ook de vorm van het artistiek onderzoek binnen de participatieve praktijk. Het proces dus.

De participatieve kunstpraktijk is traag en neemt tijd voor haar proces. Vanuit een sterke verankering in de context gaan kunstenaars de aanwezige expertises identificeren, exploreren en onderscheiden. Vervolgens creëren ze een 'fictieve ruimte' waarin rollen en inzichten speelbaar worden. Ze bieden participanten de ruimte om – op veilige afstand van de realiteit – aannames te onderzoeken en nieuwe beelden of identiteiten vorm te geven.

Iedereen kan deelnemen aan participatieve kunstprojecten, maar de kunstenaar houdt de **artistieke leiding en verantwoordelijkheid**. De kunstenaar weet **mee te bewegen** met wat zich in het proces voordoet, en beschouwt zijn artistieke plan enkel als een streefrichting. Tegelijk blijft hij/zij **eigenzinnig vrijheid opeisen** om het artistieke proces ruimte te geven. Met één voet in de groep en één voet erbuiten behoudt hij/zij een reflectieve (kritische) houding. De kunstenaar is van dit hele proces zowel de buitenboordmotor als de kapitein. Maar varen doe je samen.

Participanten zijn **co-eigenaar of co-auteur** in het proces. De kunstenaar verdiept hun inbreng door alledaagse praktijken te **bevragen**. Wat gebeurt er? Waarom? Wat betekent dat voor een individu of gemeenschap? Zo wordt in het kunstwerk de **menselijke maat** zichtbaar, 'het verhaal achter het verhaal in de krant'. Daarnaast neemt de kunstenaar het **gevoel als kompas**. Door participanten niet (enkel) op verstandelijk niveau aan te spreken, ontstaat er een dieper inzicht, komt er andere kennis ('concern') naar boven dan in onderzoek, statistieken of krantenartikelen. Door integer, ethisch onderzoek ontstijgt de kunstenaar exotisme. Hij/zij ontstijgt de beperking of de stigmatisering: de praktijken leiden niet tot 'aapjes kijken' of simplistische boodschappen.

In tegenstelling tot veel andere plekken in de maatschappij laat participatieve kunst mensen in hun kracht komen in het kunstwerk. De gesprekken tijdens het proces, maar ook het eindresultaat maken het mogelijk dat



de angst voor verandering eruit kan. Mensen identificeren wat er (met henzelf) gebeurt in de maatschappelijke ontwikkelingen. Door ze hun eigen verhaal te laten herbeleven wordt duidelijk dat ze de regisseur zijn van hun eigen leven, dat ze altijd eigen keuzes kunnen maken en niet aan anonieme ontwikkelingen zijn overgeleverd. Zo werken de praktijken empowerment in de hand. De gezamenlijke artistieke verkenning stelt mensen in staat om iets te gaan doen wat ze niet uit zichzelf hadden gedaan, en waar zorg, welzijn of andere professionals zelden op uitkomen. Ja, kunst heeft iets te bieden wat je nergens anders kan kopen. Het volstaat om er leerkrachten, cipiërs of sociale begeleiders naar te polsen, nadat een kunstenaar met hun groep aan de slag is geweest. Hun verrassing over de ongekende nieuwe kanten die ze bij sommige individuen zagen ontbolsteren, zegt vaak meer dan een heel manifest.

Participatieve kunsten verbinden werelden, door ze vanaf het begin te betrekken in het proces. 'Artistieke autonomie' is hier geen vorm van smetvrees, maar een bijzondere eigenheid die iets extra kan bijdragen in een wederzijdse dialoog. Niet alleen de betrokken burgers zijn mede-eigenaar, ook de systeemwereld engageert zich. Elk brengt zijn expertise in en laaft zich aan die van anderen. De kunstenaar is vaardig in multidisciplinair werken: niet alleen met verschillende kunst disciplines, maar ook met diverse maatschappelijke sectoren, met systeem- én leefwereld. Ook door casting van het publiek denkt de kunstenaar na over welke partijen belangrijk zijn voor het kunstproject: mensen uit de

omgeving van participanten, beleidsmakers op relevante beleidsterreinen, de cultuursector, cultuur liefhebbers uit de stad, systeem- én leefwereld... Participatieve praktijken volmaken zich pas in contact met een bredere gemeenschap die deel wordt van de uitkomst. Ze zijn 'publiek' in elke betekenis van het woord.

Zo kunnen er '**betekenisvolle momenten**' ontstaan, waarin deelnemende burgers mogelijk meer greep krijgen op hun persoonlijke ontwikkeling, hun sociale en fysieke omgeving en het publieke domein. Op zulke momenten kan er mogelijk een brug geslagen worden tussen systeem- en leefwereld, waardoor de systeemwereld de maatschappelijke uitdagingen anders kan gaan benaderen.

## 6

### SPANNINGSVELDEN

De hamvraag is dus niet *of* kunst een bijdrage kan leveren aan maatschappelijke uitdagingen – steeds meer wetenschappelijk onderzoek wijst in die richting – maar *hoe* en *onder welke omstandigheden* die bijdrage een verschil kan maken. Juist op dat 'hoe' zit er spanning.

#### *Urgentiegevoel*

Om van participatieve kunstpraktijken echt een kracht te maken binnen de maatschappelijke transitie, mist er urgentiegevoel. In de diverse maatschappelijke sectoren, van de zorg en het onderwijs tot de kunsten zelf, leeft nog te weinig de noodzaak tot

---

De participatieve kunstpraktijk is traag en neemt tijd voor haar proces. Vanuit een sterke verankering in de context gaan kunstenaars de aanwezige expertises identificeren, exploreren en onderscheiden. Vervolgens creëren ze een 'fictieve ruimte' waarin rollen en inzichten speelbaar worden. Ze bieden participanten de ruimte om – op veilige afstand van de realiteit – aannames te onderzoeken en nieuwe beelden of identiteiten vorm te geven.

---

herbemiddeling tussen systeem- en leefwereld, tussen 'matters of fact' en 'matters of concern'. Zelfs al zie je meer en meer losse participatieve projecten, toch blijven in de instellingen vooral de klassieke evidenties en methoden verankerd. Ook veel kunstenaars zelf zijn nog sterk gericht op het modernistische waardensysteem, dat individuele zelfverwezenlijking hoger inschat dan de collectieve filosofie achter artistiek onderzoek in de participatieve kunst. Zo moet je een dubbele kloof vaststellen. In vele sectoren is er weinig inzicht in het mogelijke veranderingsvermogen van de kunsten, terwijl het kunstenveld zelf te weinig verantwoordelijkheid voelt voor de maatschappelijke uitdagingen waar andere sectoren mee kampen. Van beide oevers wordt de mogelijke brug die de participatieve kunsten kunnen slaan, nog laag gewaardeerd.

### *Omgaan met (on) afhankelijkheid*

Participatieve kunstpraktijken zijn op hun sterkst als ze vrij mogen werken, naar eigen inzicht. Vanuit deze autonomie kunnen ze des te beter inspelen op alles wat zich onvoorzien aandient. Alleen botst dat ideaal nog vaak met de nuttigheidsverwachting van de systeemwereld. Als opdrachtgevers en stakeholders al bereid zijn om een luis in hun eigen pels te stoppen, verwachten ze dan dat elke kunstinterventie herbemiddelt? Dat deelnemers sowieso tot handelen komen? Dat alle participatieve praktijken verduurzamen? Willen ze participatieve kunst daar ook op afrekenen? Kunst zal geen armoede uit de wereld helpen. Er valt zelfs

nooit te garanderen wat de precieze uitkomst van projecten wordt. Daarom is – zelfs voor participatieve processen – nood aan het benoemen van wat (on)afhankelijkheid precies inhoudt. Idealiter laten alle partijen ruimte voor het onverwachte en accepteren ze ook mislukking als uitkomst.

### *Een sector onder druk*

Hoe kunnen de kunsten zich extra verbinden met de samenleving als er intussen in gesneden wordt? Deze vraag geldt zowel voor individuele kunstenaars als voor kunstehuizen en kleine organisaties voor participatieve kunst. Ze zitten in dezelfde boot. Alleen: hoe passen ze *samen* comfortabel in die boot in tijden van schaarste? Zodanig dat ze elkaars kwaliteiten versterken en elkaar niet hoeven beconcurreren? Alternatieve financiering opent een mogelijk nieuw pad, zeker door de intersectorale oriëntatie van de participatieve praktijken. Maar die zoektocht naar de juiste steun op het juiste moment is niet onschuldig. Zeker in Nederland wordt de grens tussen een meer zelfredzame financiële positie en een knieval voor de zich terugtrekkende overheid soms flinterdun. Waar eindigt financiële emancipatie en begint ideologische prostitutie?



## **STREEFBEELD 2025**

Als we dan toch in een overgangstijd leven, moeten we de toekomst anders dromen. Welke situatie wensen we ons over tien jaar? In 2025 bestaat

er een goed begrip van de werking en de esthetiek van participatieve kunstpraktijken. Deze praktijk bezet een volwaardige plek in het kunstenveld en is in contact met vele andere maatschappelijke terreinen. Overheden, opdrachtgevers en stakeholders doorvoelen wat die praktijk teweeg kan brengen en hoe ze dat het beste kunnen faciliteren. Zij accepteren tegelijk dat de uitkomst van deze praktijken óók kan betekenen dat zij de hand in eigen boezem moeten steken en mee moeten veranderen. In 2025, kortom, worden participatieve kunstpraktijken gezien als een noodzakelijk en volwaardig onderdeel van een samenleving in transitie en wordt er sterk op ingezet.

## 8

### VERSCHILLENDE ROLLEN

De verwezenlijking van dat streefbeeld is een samenwerkende vennootschap tussen vier partijen. Elk heeft zijn verantwoordelijkheid om participatieve kunsten te doen bloeien.

#### ■ **Kunstenaars**

Voor participatieve kunstpraktijken met kwaliteit en ambitie zijn kunstenaars nodig die werken vanuit persoonlijke noodzaak en authenticiteit. Zij verkennen nieuwe paden en gaan voor zichzelf op zoek naar nieuwe inhouden en andere manieren van produceren. Ze beheersen de kernkwaliteiten van het participatieve onderzoek zoals hierboven beschreven

of worden daarin ondersteund door partners. Ze zijn agitator: kritisch voor de maatschappelijke machtsverhoudingen, gericht op nieuwe beelden en relaties, ten volle bewust van de reden waarom ze juist voor een participatieve benadering kiezen.

#### ■ **Overheid**

Voor participatieve kunstpraktijken met kwaliteit en ambitie zijn (boven) lokale overheden nodig die deze praktijk erkennen en waarderen naast andere publieke domeinen zoals huisvesting, werkgelegenheid, onderwijs... Ze beschouwen deze praktijk als een volwaardige kunstvorm, ook financieel. Ze bevorderen deze praktijk als een bron van actuele cultuur en als een 'gemeengoed' dat mensen verenigt en verrijkt. Overheden zijn zich bewust dat ze interesses met de participatieve kunsten delen. Allebei dragen ze zorg voor maatschappelijke waarden. Allebei zoeken ze nieuwe antwoorden op uitdagingen voor de toekomst. Alleen moeten overheden, als deel van de systeemwereld, wel toelaten dat participatieve kunst ook hun eigen evidenties kan bevragen: zij stelt bijvoorbeeld een overdaad aan bureaucratie en management aan de kaak, of een gebrek aan zorg voor de meest kwetsbaren. Verstrik de participatieve kunsten daarom niet in een net van regels, criteria en procedures. Wentel geen publieke functies op hen af die de staat zelf moet voorzien. Slachtoffer hun autonomie niet op het altaar van het groeiende nutsdenken. De kracht van participatieve praktijken ligt nu juist in de vrije verbeelding waar een beleid zelden over kan beschikken. Ook zijn ze toegerust om openingen te maken

---

Participatieve praktijken  
volmaken zich pas in contact  
met een bredere gemeenschap  
die deel wordt van de  
uitkomst. Ze zijn 'publiek' in  
elke betekenis van het woord.  
Zo kunnen er 'betekenisvolle  
momenten' ontstaan, waarin  
deelnemende burgers mogelijk  
meer greep krijgen op hun  
persoonlijke ontwikkeling, hun  
sociale en fysieke omgeving en  
het publieke domein.

tussen vele sectoren waar het beleid soms kunstmatige schuttingen rond geplaatst heeft. Deze ontschotten houdt beleidssectoren vitaal en sluit beter aan bij de maatschappelijke realiteit en complexiteit.

### ■ **Middenveld / maatschappelijke organisaties**

Voor participatieve kunstpraktijken met kwaliteit en ambitie zijn sociale, welzijns-, zorg en andere maatschappelijke organisaties nodig die de vinger aan de pols hebben. Zij signaleren en stellen interessante vragen. Ze maken die vraagstukken publiek en accepteren haakse antwoorden. Zo manifesteren scholen, ngo's, vakbonden, woningcorporaties, zorgverzekeringen... zich als breed kijkende vormgevers van de maatschappij. Ze kunnen bogen op hun stabiele rol en machinerie, maar beschouwen die niet als heilig. Ze zijn in staat die te bevragen en zo nodig aan te passen. Ze ambiëren contact met kunstenaars die actief zijn op hun thema's en zetten participatieve kunstprojecten proactief in, vanuit een sterk besef van hun meerwaarde. Ze delen met deze kunstenaars het vertrouwen dat artistiek experiment verandering *kan* brengen.

### ■ **Kunstenorganisaties**

Voor participatieve kunstpraktijken met kwaliteit en ambitie zijn kunstorganisaties nodig die zichzelf beschouwen als een noodzakelijk scharnier tussen kunstenaars en samenleving. Grote en middelgrote kunstinstellingen zien in participatieve praktijken een uitgelezen kans om hun publieke draagvlak en hun betrokkenheid bij maatschappelijke thema's

te versterken én bevestigd te zien. Deze praktijken bieden hen inzicht en expertise in langdurige vormen van produceren, mogelijke nieuwe netwerken, de reële leefwereld van hun stedelijke omgeving. Er worden muren geslecht, poorten geopend, bruggen geslagen. Kunst waaiert breder uit over de stad, of slaat er haar ankers dieper vast. Daarnaast zijn kunstorganisaties nodig die gespecialiseerd zijn in participatieve kunst. Deze – vaak kleinere organisaties – vinden bij kunstinstellingen extra logistieke en financiële ondersteuning, meer ruimte en tijd. Ze winnen aan symbolisch kapitaal en hebben toegang tot een breder publiek. Beide partijen hebben elkaar dus veel te bieden. Aan nieuwe bruggen hangen wel een paar voorwaarden vast. Eventuele steun van instellingen moet genoeg continuïteit en prioriteit krijgen. Participatieve kunsten zijn geen zaak voor louter de publiekswerking van grote huizen. Het moet ook om een keuze gaan vanuit hun artistieke hart. Een keuze voor vormvernieuwing. Een keuze voor een andere wisselwerking met de gemeenschap. Een keuze voor een nieuw repertoire en meer diverse stemmen binnen de programmering. Participatieve praktijken zijn immers geen loutere *dienst* aan de gemeenschap. Wel een innovatie voor de kunsten zelf – zoals pakweg het dadaïsme of het postmodernisme dat was.

# 9

## STRATEGISCHE ALLIANTIES

Participatieve kunstpraktijken zullen geen complexe maatschappelijke vraagstukken op hun eentje keren, maar kunnen een belangrijke bijdrage leveren. Ze zijn fundamenteel democratisch en bouwen op een methodiek tegen het verschilddenken: ze stigmatiseren niet, maar spreken mensen aan op hun kracht en hun gelijkwaardigheid. Ze zijn van nature gericht op verbinden, niet op polariseren. Daarom nestelen ze zich het liefste *tussen* groepen en sectoren, tussen systeem- en leefwereld, waar ze bouwen aan bruggen en nieuwe perspectieven. Bezigheidstherapie? Nee, werken aan de democratie. Al zal de uitkomst van dat proces altijd ongewis blijven, toch vormen de maatschappelijke en de artistieke antwoorden die erin tot uiting komen, de start van een voortdurende dialoog. Laat dat de voornaamste reden zijn om er extra op in te zetten. Participatieve kunstpraktijken houden de samenleving in beweging. Daar is nood aan.

**Dēmos en CAL-XL roepen daarom genoemde partijen op om lokale, meerjarige strategische allianties te vormen die gezamenlijk inzetten op participatieve kunstpraktijken en al doende onderzoeken hoe deze de komende jaren meer en beter kunnen worden ontwikkeld.**

**Wie doet er mee?**



Het programma 'Kunst in Transitie' werd mogelijk gemaakt door de Scheldemondraad, het permanent overlegplatform van de provincies Oost- en West-Vlaanderen (B) en Zeeland (NL) en de gemeenten in de Euregio Scheldemond. De Scheldemondraad wenst met dit project en andere projecten de grensoverschrijdende samenwerking te intensiveren en bruggen te bouwen tussen Vlamingen en Zeeuwen.

Een uitgave van Dēmos vzw & CAL-XL  
Verantwoordelijke uitgever:  
Dominique Nuyttens  
Dēmos vzw - Sainctelettesquare 19  
B-1000 Brussel  
Ontwerp: Mark Schalken, de Ruimte  
ontwerpers

ISBN-NUMMER: 9789491938047  
EAN: 9789491938047

April 2015

**Dēmos vzw** is als kenniscentrum actief in het Vlaams Participatiedecreet en zet in op het vernieuwen en verdiepen van de participatie van kansengroepen aan cultuur, jeugd en sport. → [www.demos.be](http://www.demos.be)

**CAL-XL**, laboratorium voor kunst en samenleving, is de landelijke netwerkorganisatie voor participatieve kunst en nieuwe cultuurfuncties in Nederland. → [www.cal-xl.nl](http://www.cal-xl.nl)

**Wouter Hillaert** is freelance podiumcriticus voor *De Standaard*, coördineert cultuurtijdschrift *rekto:verso* en startte *Hart boven Hard mee op*.

**Sandra Trienekens** is sociaal geograaf (MA) en cultuursocioloog (PhD) en werkt voor het Nederlandse onderzoeksbureau *Urban Paradoxes*.

---

De kunstenaar verbindt zich met de leefwereld van burgers, vanuit de urgenties die daar leven. En door in dat proces ook de systeemwereld medeplichtig te maken, verandert die wereld automatisch, misschien wel ongemerkt mee.

---